

1996-2012թթ. ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից աղքատության մակարդակի գնահատման համար կիրառվող մեթոդաբանությունները

(1) 1996թ.-ից ի վեր, երբ Հայաստանում առաջին անգամ ներդրվեց տնային տնտեսությունների բարեկեցության ուսումնասիրության ժամանակակից մեթոդաբանությունը, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայությունը (ՀՀ ԱՎԾ) Համաշխարհային բանկի, ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության և այլ դոնոր կազմակերպությունների աջակցությամբ, շարունակաբար ջանացել է կատարելագործել տնային տնտեսությունների մակարդակով հավաքագրվող տվյալների որակը և սեփական հմտությունը՝ աղքատության մակարդակի առավել ստույգ գնահատման իմաստով: Այդ ջանքերն արդարացված էին, քանզի տնային տնտեսությունների հետազոտությունների արդյունքում հավաքագրված տեղեկատվությունը և վերջիններիս հիման վրա ստացված աղքատության մակարդակի գնահատականները շատ կարևոր ներդրում էին աղքատության հաղթահարման ռազմավարության ձևավորման և մշտադիտարկման (մոնիթորինգի) տեսանկյունից, ինչի համար պատասխանատվությունը ստանձնել էր ՀՀ կառավարությունը:

(2) 2004թ.-ին ՀՀ ԱՎԾ-ն լուրջ քայլեր էր ձեռնարկել տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության (SSԿԱՀ) կատարելագործման և աղքատության մակարդակի գնահատման մինչ 2008թ.-ը կիրառվող մեթոդաբանությունն արդիականացնելու ուղղությամբ: Համաշխարհային բանկի տեխնիկական աջակցությամբ՝ բազմաթիվ խորհրդատվությունների և գործնական աշխատանքների արդյունքում (1) արդիականացվեց հետազոտության ընտրանքի ձևավորումն՝ օգտագործելով ՀՀ 2001թ.-ի մարդահամարի տեղեկատվական բազան, (2) ընդլայնվեց ընտրանքի չափը, ապահովելու համար տվյալների ներկայացուցչականությունը մարզային կտրվածքով, (3) վերանայվեց SSԿԱՀ հարցաշարը՝ արտացոլելու համար 1998/99 թթ.-ից 2003թ.-ը տեղ գտած տնտեսական և սոցիալական փոփոխությունները, ինչպես նաև հարցաշարում ավելացվեց զբաղվածության վերաբերյալ համապարփակ բաժին, (4) ավելի խորը վերապատրաստում անցավ հետազոտությունն իրականացնող անձնակազմը:

ՀՀ ԱՎԾ-ի կողմից որոշակի ճշգրտվեց նաև աղքատության մակարդակի գնահատման մեթոդաբանությունը, կատարելագործվեց աղքատության միտումների և սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի գնահատման ու վերլուծության կարողությունը: Այդ ճշգրտված մեթոդաբանությունը կիրառվեց 2004-2008թթ.-ին:

Սկսած 2007թ.-ից մինչև 2011թ.-ը՝ շնորհիվ <<Հազարամյակի մարտահրավեր>> հիմնադրամ-Հայաստան>> պետական ոչ առևտրային կազմակերպության (ՀՄՀ-Հայաստան) համաֆինանսավորման, ընտրանքի չափը տարեկան կտրվածքով ընդլայնվեց, և 2006թ.-ի 5184-ի (միայն պետական բյուջեի հաշվին) համեմատ կազմեց 7872 տնային տնտեսություն: Սակայն 2012թ.-ից ՀՄՀ-Հայաստան կազմակերպության փակման պատճառով ընտրանքի չափը նվազեց մինչև 5184 տնային տնտեսություն:

(3) Սույն զեկույցում ներկայացված արդյունքները հիմնված են՝ 2009թ.-ից սկսած, աղքատության մակարդակի գնահատման ճշգրտված մեթոդաբանության վրա, որն իրականացվել է Համաշխարհային բանկի փորձագետների աջակցությամբ: Ի տարբերություն ՀՀ ԱՎԾ-ի կողմից 2004-2008թթ. կիրառվող մեթոդաբանության՝ ճշգրտված մեթոդաբանությունն ունի հետևյալ առանձնահատկությունները.

I. ձևավորվել է նոր նվազագույն պարենային զամբյուղ, որն արտացոլում է 2004-2008թթ.-ից ի վեր սպառման կառուցվածքի մեջ տեղի ունեցած փոփոխությունները, ինչպես նաև պարենային և ոչ պարենային ապրանքների ու ծառայությունների արդիական տեսակարար կշիռները: Նոր սպառման մոդելը կառուցելիս կիրառվել է 2009թ.-ի SSԿԱՀ

արդյունքները: Այդ նոր նվազագույն պարենային զամբյուղը կիրառվել է ծայրահեղ (պարենային) և ընդհանուր (ստորին ու վերին) աղքատության զծերը հաշվարկելու համար (անցում է կատարվել աղքատության երկաստիճանից եռաստիճան մակարդակով գնահատման): Նոր զամբյուղը կկիրառվի որպես համեմատության հիմք հաջորդ մի քանի տարիների ընթացքում աղքատության մակարդակի գնահատման համար, և կճշգրտվի հաշվի առնելով հանրապետական միջին տարեկան գնաճի մակարդակը:

Տնային տնտեսությունների կենսապայմանների ամբողջացված հետազոտությունը Հայաստանում

Տնային տնտեսությունների կենսապայմանների ամբողջացված հետազոտությունն (ՏՏԿԱՀ) առաջին անգամ Հայաստանում անց է կացվել 1996թ.-ին (մեկ ամսվա ընթացքում), այնուհետև 1998/99թթ.-ին, և սկսած 2001թ.-ից այն իրականացվում է ամեն տարի: Հետազոտություններն իրականացվում են մեկ տարվա ընթացքում՝ տնային տնտեսությունների և բնակավայրերի ամենամյա փոխարինմամբ (ռոտացիայով): Հետազոտության արդյունքները հիմնականում կիրառվում են երկրում սպառման վրա հիմնված աղքատության մակարդակի գնահատման համար, ինչպես նաև բնակչության կենսամակարդակի վերաբերյալ այլ ցուցանիշների միջոցով արժեքավոր տեղեկատվություն տրամադրելու համար:

Հայաստանում բարեկեցության մակարդակը գնահատելու համար օգտագործվում է սպառման ազրեզացված ցուցանիշը: Միջազգային փորձից ելնելով՝ ընդունված է, որ սպառումը ավելի ճշգրիտ տեղեկատվություն է ներկայացնում և այդքան էլ զգայուն չէ կարճատև տատանումների նկատմամբ, քան եկամտի ցուցանիշը, հատկապես՝ անցումային տնտեսությամբ երկրներում: Սպառման ազրեզացված ցուցանիշը հաշվարկվում է տնային տնտեսությունների կենսապայմանների ամբողջացված հետազոտությամբ ստացված տվյալների հիման վրա և ներառում է հետևյալ բաղկացուցիչները.

(ա) սպառված պարենային և ոչ պարենային ապրանքների արժեքը, ներառյալ սեփական արտադրության ապրանքները, մարդասիրական կազմակերպություններից և այլ աղբյուրներից ստացված օգնությունը, և

(բ) երկարատև օգտագործման ապրանքների հաշվարկային արժեքը:

ՀՀ ԱՎԾ-ն տնային տնտեսությունների մակարդակում (միկրոմակարդակ) չի լրահաշվարկում թաքցրած եկամուտները Հայաստանի ողջ բնակչության եկամուտներում:

Իրականում Ջինիի գործակիցը գերազանցում է հաշվարկված և զեկույցում բերված ցուցանիշները՝ մեծահարուստների հարցազրույցից զանգվածաբար հրաժարման և տնային տնտեսությունների կողմից սովորաբար եկամուտները, հետևաբար և ամբողջական ծախսերը թաքցնելու պատճառով:

(I) Ընտրանքի ձևավորումը

2012թ.-ի ընտրանքի ձևավորման համար հիմք է հանդիսացել հանրապետության բոլոր տնային տնտեսությունների հասցեների տվյալների բազան, որը ստեղծվել էր 2001թ.-ի մարդահամարի արդյունքների հիման վրա՝ Համաշխարհային բանկի տեխնիկական աջակցությամբ: Ընտրանքի ձևավորման համար օգտագործվել է համակարգված ներկայացուցչական հավանականային ընտրանքի մեթոդ:

Ընտրանքը կազմելու համար գլխավոր համակցությունը բաժանվել է 32 ստրատայի, որից 12-ը՝ Երևանի համայնքներն են (այժմյան վարչական շրջանները):

Մարզի մակարդակով բոլոր բնակավայրերը բաժանվել են երկու կատեգորիաների՝ քաղաքներ և գյուղեր:

Համաձայն այդ բաշխման, ձևավորվել է ըստ մարզերի և ք.Երևանի ստրատիֆիկացված երկաստիճան ընտրանք: Բոլոր մարզերը և ք.Երևանը, ինչպես նաև բոլոր գյուղական և քաղաքային բնակավայրերն ընտրանքային համակցության մեջ ներառվել են ըստ երկրի բոլոր տնային տնտեսությունների կազմում այդ բնակավայրերում բնակվող տնային տնտեսությունների համամասնության: Առաջին փուլում ընտրվել են հաշվային տեղամասերը, այսինքն, ընտրանքի սկզբնական միավորները, որոնք պետք է հետագոտվեն մեկ տարվա ընթացքում: Համաձայն 2012թ.-ի ՏՏԿԱՀ ընտրանքի, քաղաքային բնակավայրերում ընտրվել է ամսական 32, իսկ գյուղական բնակավայրերում՝ 16 հաշվային տեղամաս:

Երկրորդ փուլում ընտրվել են հետագոտվող տնային տնտեսությունները: Յուրաքանչյուր ամիս հետագոտվել է 432 տնային տնտեսություն, որից 288-ը՝ քաղաքային և 144-ը՝ գյուղական բնակավայրերից: Յուրաքանչյուր ամիս դաշտային աշխատանքներն իրականացրել են 48 հարցազրուցավար, որոնցից յուրաքանչյուրի ծանրաբեռնվածությունը կազմել է ամսական 9 տնային տնտեսություն:

2012թ.-ին ընտրվել է 5184 տնային տնտեսություն, որից 3456-ը՝ քաղաքային, իսկ 1728-ը՝ գյուղական բնակավայրերից: Հետագոտության տվյալներն ապահովում են նվազագույն ներկայացուցչականություն՝ մարզային կտրվածքով:

(II) 2008-2012թթ.-ի հետագոտությունների ընտրանքի չափը և բնակավայրերի ընդգրկվածությունը

Աղյուսակ 1. Հետագոտված տնային տնտեսությունների և ընտրանքում ընդգրկված գյուղական ու քաղաքային բնակավայրերի քանակը, 2008-2012թթ.-ին

	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.
Հետագոտված տնային տնտեսությունների քանակը	7872	7872	7872	7872	5184
Ընտրանքում ընդգրկված քաղաքային բնակավայրերի քանակը	44	45	46	44	37
Ընտրանքում ընդգրկված գյուղական բնակավայրերի քանակը	263	313	307	312	192

Աղբյուրը. ՀՀ ՏՏԿԱՀ 2008- 2012

Համաձայն 2012թ.-ի ՏՏԿԱՀ տվյալների, ըստ մշտական բնակչության ցուցանիշի, տնային տնտեսության միջին չափը կազմել է 3.92 մարդ, քաղաքային բնակավայրերում՝ 3.76 մարդ, գյուղական բնակավայրերում՝ 4.25 մարդ: Ըստ առկա բնակչության ցուցանիշի տնային տնտեսության միջին չափը (ըստ ընտրանքային համակցության) կազմել է 3.65 մարդ, քաղաքային բնակավայրերում՝ 3.54 մարդ, գյուղական բնակավայրերում՝ 3.86 մարդ:

(II) Դաշտային աշխատանքների նկարագրությունը

2012թ.-ի հետազոտության դաշտային աշխատանքների իրագործման համար կազմավորվել է 48 հարցազրուցավարից և 9 խմբավարից բաղկացած անձնակազմ: Հետազոտության իրականացումը վերահսկվել է համակարգողների, որակի ստուգողների, ինչպես նաև խմբավարների կողմից: Նախքան հետազոտության սկիզբը, դաշտային աշխատանքներն իրականացնող անձնակազմի համար կազմակերպվել է համապատասխան հրահանգավորում:

Յուրաքանչյուր հարցազրուցավար տարվա ընթացքում աշխատել է 12 քլաստերում (հաշվային տեղամասում)՝ այցելելով 9 տնային տնտեսություն մեկ ամսվա ընթացքում: Յուրաքանչյուր քլաստերում աշխատանքն ավարտելուց հետո հարցազրուցավարը լրացված հարցաշարերն ու օրագրերը ներկայացրել է ստուգման և կողավորման, միաժամանակ ներկայացնելով նաև ընտրանքի հաշվետվությունը: Ողջ հավաքագրված տեղեկատվությունը կողավորվել է, անցել է տրամաբանական ստուգում, մուտքագրված տվյալները տարբեր օպերատորների կողմից համադրվել են, որից հետո անցել ծրագրային տրամաբանական ստուգում և ուղղվել՝ ըստ գրանցված սխալների ցանկի: 2012թ.-ին հետազոտված յուրաքանչյուր տնային տնտեսություն, մեկ ամսվա ընթացքում, օրագիրը լրացնելու համար ստացել է 1500 դրամ: Մուտքագրված տեղեկատվության հիման վրա ստեղծվել է տվյալների բազա՝ օգտագործելով տվյալների մուտքագրման համար հատուկ ծրագրային փաթեթ: Դաշտային աշխատանքների ընթացքում հարցազրուցավարներն այցելել են 10670 հասցե, իսկ գրանցված հրաժարման միջին հանրապետական մակարդակը կազմել է 9.3% (Աղյուսակ 2):

Աղյուսակ 2. 2012թ.-ին հետազոտված տնային տնտեսությունների քանակը և հրաժարման դեպքերն ըստ ք. Երևանի և մարզերի

Մարզեր	Լրացված հարցաշարերի թիվը 2012թ.	Հրաժարման տոկոսը 2012թ.	Հրաժարման տոկոսը 2008թ.
ք.Երևան	1404	21.1	18.9
Արագածոտն	324	0.8	2.6
Արարատ	432	6.9	7.5
Արմավիր	432	3.1	10.6
Գեղարքունիք	324	0.0	0.6
Լոռի	540	6.3	4.6
Կոտայք	324	3.4	2.3
Շիրակ	432	5.6	4.0
Սյունիք	324	0.6	2.2
Վայոց Ձոր	324	0.7	2.7
Տավուշ	324	3.7	2.9
Ընդամենը Հայաստանում	5184	9.3	7.5

Աղբյուրը. ՀՀ ՏՏԿԱՀ 2012 (2008)

Նշում. Հրաժարման տոկոսը հաշվարկվել է որպես հրաժարման դեպքերի հարաբերություն այցելած հասցեների քանակի վրա:

Հետազոտությանը մասնակցելուց հրաժարման դեպքերի տեսակարար կշիռը, որը հաշվարկվում է որպես հրաժարման դեպքերի հարաբերություն ընդամենը այցելած հասցեների նկատմամբ, զգալիորեն տարբերվում է ըստ մարզերի: Հրաժարման ամենաբարձր մակարդակը գրանցվել է ք.Երևանում՝ 21.1%, իսկ ամենացածր մակարդակը (0.6%)՝ ՀՀ

Մյունիքի մարզում, հրաժարման ոչ մի դեպք չի գրանցվել Գեղարքունիքի մարզում: Ի դեպ, հետաքրքրական է, որ 2008թ.-ի համեմատ հրաժարման դեպքերի մակարդակը ողջ հանրապետության կտրվածքով աճել է 24%-ով: 2008թ.-ի համեմատ հրաժարման դեպքերի զգալի աճ է արձանագրվել Կոտայքի մարզում (1.5 անգամ), Շիրակի և Լոռու մարզում (1.4 անգամ) և Տավուշի մարզում (27.6%): Մնացած մարզերում նկատվել է հրաժարման դեպքերի նվազում: Ինչպես նախորդ հետազոտությունները, 2012թ.-ի հետազոտությունը նույնպես գրանցել է համեմատաբար հարուստ տնային տնտեսությունների կողմից ավելի մեծ հրաժարման մակարդակ:

(IV) Հետազոտության գործիքների նկարագրությունը

Հետազոտության իրագործման համար օգտագործվել են հետազոտության հետևյալ գործիքները՝ հարցաշար, օրագիր և հարցազրուցավարի հրահանգ:

Հարցաշարը լրացվում է հարցազրուցավարի կողմից՝ ամսվա ընթացքում առնվազն հինգ անգամ տնային տնտեսություն կատարած իր այցելությունների ժամանակ: Տնային տնտեսության գլխավորի կամ այլ բանիմաց չափահաս անդամի հետ անմիջական հարցազրույցի ընթացքում հարցազրուցավարը հավաքագրում է տեղեկատվություն տնային տնտեսության կազմի, բնակարանային պայմանների, տնային տնտեսության անդամների զբաղվածության, կրթական մակարդակի և առողջական վիճակի, հողամասի, անասունների և գյուղտեխնիկայի առկայության ու օգտագործման, տնային տնտեսությունների միջև դրամական և ապրանքային հոսքերի և այլնի մասին:

2012թ. հարցաթերթում կատարվել են որոշակի փոփոխություններ: Այսպես, հարցաթերթից հանվել է «Երեխաների կարիքները» բաժինը: Հարցաթերթում վերանայվել են «Միգրացիա», «Զբաղվածություն», «Առողջություն (ընդհանուր) և առողջապահություն», «Խնայողություններ և պարտքեր», «Սոցիալական կապիտալ և ծառայությունների մատուցում», «Տնային տնտեսությունների էներգակիրների ամսական սպառում» բաժինները և ավելացվել է «Եվրոպական և ԱՊՀ երկրների ցանկ» հավելվածը: Այսպիսով, 2012թ.-ի հետազոտության հարցաթերթն իր մեջ ներառում էր հետևյալ բաժինները. (1) տնային տնտեսության անդամների ցուցակը, (2) միգրացիա, (3) բնակարանային և բնակության պայմաններ, (4) զբաղվածություն, (5) կրթություն, (6) գյուղատնտեսություն, (7) դրամական և ապրանքային հոսքերը տնային տնտեսությունների միջև, (8) առողջություն (ընդհանուր) և առողջապահություն, (9) պարտքեր, (10) կենսամակարդակի սուբյեկտիվ գնահատականը, (11) ծառայությունների մատուցում, (12) սոցիալական օգնություն, (13) տնային տնտեսությունների գործունեությունը՝ որպես գործատու, սպասարկող անձնակազմի համար, և (14) տնային տնտեսություններում էներգակիրների ամսական սպառումը:

Օրագիրը լրացնում է անմիջապես տնային տնտեսությունը մեկ ամսվա ընթացքում: Ամեն օր տնային տնտեսությունը գրանցում է սննդամթերքի, ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների ձեռք բերման համար կատարած իր բոլոր ծախսերը՝ տալով դրանց մանրամասն նկարագիրը, օրինակ՝ գնված սննդամթերքի համար նշվում է ապրանքի անվանումը, քաշը, արժեքը և այն վայրը, որտեղից գնվել է այդ ապրանքը: Բացի այդ, օրագրում տնային տնտեսությունը նշում է ինչպես սեփական հողից և անասուններից ստացված և օգտագործված սննդամթերքը, այնպես էլ այլ աղբյուրներից (նվեր, մարդասիրական օգնություն) ստացված սննդամթերքը: Օրագրում լրացվում են նաև գնված և

անվճար ձեռքբերված ոչ պարենային ապրանքները և ստացված ծառայությունները: Օրագրում տնային տնտեսությունը նշում է նաև ամսվա ընթացքում ստացված եկամուտները: Ամսվա վերջում լրացվում է նաև քիչ քանակությամբ սպառվող սննդամթերքի և երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների կամ ծիսակատարությունների մասին տեղեկատվությունը: Օրագրում կատարված գրանցումները ստուգվում են հարցազրուցավարի կողմից հետազոտվող ամսվա ընթացքում տնային տնտեսություն կատարած 5 պարտադիր այցելությունների ժամանակ: Հետազոտության օրագիրը բաղկացած է հետևյալ բաժիններից. (1) օրվա ընթացքում գնված սննդամթերք, (2) օրվա ընթացքում տանը սպառված սննդամթերք, (3) տնից դուրս սպառված սննդամթերքի վրա կատարած ծախսեր, (4) գնված ոչ պարենային ապրանքներ և ստացված ծառայություններ, (5) անվճար ստացված ոչ պարենային ապրանքներ և ծառայություններ, (6) տնային տնտեսության եկամուտներ և դրամական մուտքեր, (7) սննդամթերքի տեսակներ, որոնք սովորաբար օրվա ընթացքում սպառվում են քիչ քանակությամբ, (8) անշարժ գույքի, երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների և ծիսական ծառայությունների ցանկ:

Հարցազրուցավարի հրահանգը մանրամասն հրահանգավորում է հարցաթերթի և օրագրի լրացման կարգը:

Հետազոտությունից առաջ հարցաթերթը, օրագիրը և հարցազրուցավարի հրահանգը վերանայվել և համապատասխան ուղղումների են ենթարկվել: Սկսած 2012թ.-ից տվյալները կոդավորվում են “Ըստ նպատակների անհատական սպառման դասակարգում” (COICOP) դասակարգչի: